

הדים דיגיטליים: סרטוני הזוועה של שבעה באוקטובר בעיני יהודים וערבים

ארנת טורין וכן קרצ'ר*

תקציר

המחקר הנוכחי עוסק בהתקבלות התיעודים של מתקפת חמאס בשבעה באוקטובר. עיבוד הנתונים התבסס על שאלון שהופץ כחודש לאחר המתקפה בקרב 432 משתתפים, ערבים ויהודים. כשבעים אחוזים מהמשיבים אישרו כי צפו בסרטוני הזוועה וכי חוו רגשות קשים ועזים. ניתוח גורמים מגשש מצא שלושה ממדים בתגובה הרגשית לסרטונים: תגובה פרואקטיבית של זעם ורצון בנקמה, שאפיינה את המשתתפים היהודים יותר מאשר את הערבים; תגובה ריאקטיבית של תחושת קורבנות וחוסר אונים, שהייתה משותפת לשתי הקבוצות; וממד של זיכרון קולקטיבי, שבא לידי ביטוי באנלוגיות היסטוריות, אשר אישרו את הידע הקיים על חשיבותן של טראומות היסטוריות בהבניית זהות לאומית. בניגוד לחשש בציבור היהודי משמחה לאיד מצד הערבים, מדד הרווחה הנפשית של החודש האחרון הראה שרמת הרווחה הנפשית של הערבים נמוכה במובהק מזו של היהודים. הדמיון בתגובות של שתי הקבוצות מחזק את הטענה שערביי ישראל שרויים בתווך, בין השתלבות בחברה הישראלית לניכור ממנה. כמו כן, ניתן להציע כי פרץ הרגשות העזים שימש להענקת לגיטימציה ורוח גבית לקובעי מדיניות לקראת פעולה צבאית.

חבוא

במתקפת חמאס ב־7 באוקטובר 2023 על יישובי עוטף עזה, נרצחו מאות מתושבי הדרום ו־251 אזרחים וחיילים נחטפו לרצועת עזה. ביממה הראשונה של המלחמה רותק הקהל בישראל לערוצי החדשות ברדיו ובטלוויזיה, אך השידור בערוצים הממסדיים היה קטוע ומבולבל. במקביל, מידע רב זרם ונאסף ברשתות החברתיות, שם הופצו

* ד"ר ארנת טורין, המחלקה להוראת תקשורת, מכללת גורדון ומכון הדסה ברנדייס

(ornat@gordon.ac.il)

ד"ר חן קרצ'ר, המחלקה למזרח התיכון ומדעי המדינה, אוניברסיטת אריאל

(kertcherc@gmail.com)

תמונות וסרטונים שצולמו בידי התוקפים או בידי קורבנותיהם (וימן ווימן, 2024). תמונת המלחמה בדרום התבהרה באמצעות שורה של תיעודים ממרחבים שונים, כמו חוף הים בזיקים, בסיסי צה"ל וקיבוצי העוטף (בלומברג, 2023). התיעוד של מעשי האלימות בסרטוני הווידאו שנפוצו ברשתות החברתיות היה אירוע מקביל למתקפה הפיזית ונפרד ממנה, אירוע מקוון שבו היה מעורב קהל הצופים בסרטוני הזווה.

בדומה למשברים אחרים, גם במקרה הזה תפקדו הרשתות החברתיות כמקור מידע ובסיס להתארגנות ופעולה (לב־און, 2016; Malka et al., 2018; Lev-On & Uziel, 2015). סרטוני הווידאו שהועלו אליהן אפשרו את מניין המתים, זיהוי החטופים ותיעוד פשעי המלחמה של תוקפיהם (Koenig, 2022). הרשתות אף שימשו למעקב אחר גולשים, שכן באמצעות הלייקים שסימנו והפוסטים ששיתפו ניתן היה ללמוד על יחסם לעמדתה של ישראל במלחמה. כמו במלחמות קודמות, גם במלחמה הנוכחית פשה בחברה הישראלית הלך רוח לאומי פטריטי (Ben-Eliezer, 2019). גל של חקירות, השעיות ופיטורים גאה נגד אזרחים ערבים שהתבטאויותיהם החשידו אותם בהזדהות עם חמאס¹. מוסדות המסמלים דו־קיום, דוגמת מערכות הבריאות וההשכלה הגבוהה, הפכו למוקד לאיתור חשודים (גלזר ומשיח, 2023; מענית ואח', 2023). בצל המלחמה נצפו פגיעות מתמשכות במערכת המשפט, הגבלת הזכות להפגנה והצרת חופש הביטוי (טהון־אשכנזי ובנבניסטי, 2024). באווירה זו לובנה תכופות סוגיית עמדותיהם של פלסטינים אזרחי ישראל. בהתאם לכך פורסמו בעיתונות התבטאויות של ערבים עובדי מערכת הבריאות, שחקנים ואקדמאים, שהטילו ספק באמיתות התיעודים של פגיעות ביהודים. מקרים אלו עוררו הדים רבים ותגובות נסערות בעיתונות וברשתות החברתיות. הצפייה בסרטונים והתגובה להם העסיקו את הציבור בישראל, ונראה כי נתפסו כאבן בוחן לאנושיות ולסכיכי לפיוס בין שני העמים. עדות לכך היא מספר סקרי עמדות שפורסמו בעיתונות ונסובו סביב שאלות כגון: האם ערביי ישראל מגנים את מתקפת חמאס? והאם התמיכה בחמאס צנחה בקרב פלסטינים שצפו בסרטונים משבעה באוקטובר? (הס, 2024; המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2024; נאסר ואח', 2024). מכאן ניתן ללמוד על החשיבות המיוחדת לסרטוני הווידאו ולתגובות שעוררו בקרב הציבור היהודי והפלסטיני, כאשר הסרטונים נתפסים כהתרחשות נפרדת מן האירועים הפיזיים של מתקפת שבעה באוקטובר.

בהמשך לכך, יבחן המחקר הנוכחי את האופן שבו התקבלו סרטוני הזווה בקרב הצופים, ויבדוק את השוני בתגובות הרגשיות ובאסוציאציות ההיסטוריות שהם עוררו בקרב יהודים וערבים בישראל. בהיבט התאורטי, מחקר זה יכול להאיר על תפקידן של הרשתות החברתיות בעת מלחמה ואירועי טרור, וכן ללמד על מגמות ביחסים בין יהודים וערבים בישראל בעת משבר ביטחוני.

סקירת ספרות

ערבים בישראל – בין היטמעות להתבדלות

הערבים אזרחי מדינת ישראל הם מיעוט המהווה כעשרים אחוזים מהאוכלוסייה. השסע בין יהודים לערבים הוא המרכזי והחריף מבין השסעים בחברה הישראלית. הסכסוך הלאומי המתמשך של ישראל עם שכנותיה, ובעיקר עם התנועה הלאומית הפלסטינית, הציב את ערביי ישראל בעמדה חצויה בתוך סכסוך עיקש (מוסטפא וגאנם, 2017). זאת כיוון שהיסטורית ותרבותית הם משתייכים למרחב הערבי, אך בהיבט האזרחי הם תושבי המדינה היהודית. שניות זו מחייבת אותם להתנהל עם סתירה פנימית וזהות היברידית, חלקה ישראלית וחלקה פלסטינית (סמוחה, 1996; קרן, 2023; Bligh & Hitman, 2016; Shehadeh, 2021).

הסכסוך בין היהודים לערבים בישראל החל מסיבות היסטוריות, דתיות ופוליטיות, וחלחל לכל היבטי החיים במדינה. מערכות חינוך נפרדות ליהודים וערבים משמרות את המרחק החברתי (Pinson & Agbaria, 2015; Al-Haj, 2003). פרקטיקות מפלות סביב הקצאת משאבים, לרבות קרקע, הזדמנויות תעסוקה, דיור ותחבורה ציבורית משקפות את הפער בין שתי החברות (Arar & Abu-Asbe, 2013; Arar & Mustafa, 2011; Mahajna, 2017). גם כאשר ערבים ויהודים חולקים מרחבי עבודה משותפים ומטרות משותפות, ההקשר הפוליטי הוא מכשול ליצירת קשר חיובי (Raz-Rotem et al., 2020). כמעט בכל תחום נצפים הבדלים עמוקים בין הרוב למיעוט, וכן יתרון של יהודים על ערבים, המנציחים מתח וחסדנות הדדית (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2023). הערבים בישראל נתפסים בקרב חלקים ניכרים מהרוב היהודי כגיס חמישי ואיום מתמיד על ביטחון המדינה (Karsh, 2022). מנגד, מנקודת הראות של ערבים ישראלים, גלי ההגירה של יהודים שהחלו בראשית המאה שעברה והקמת מדינת ישראל הביאו לאסון (הנכבה) של שנת 1948 - עזיבתם, במנוסה או בגירוש, של כ-85 אחוזים מן התושבים הערבים אל מחנות פליטים, ונישול הנותרים מרוב אדמותיהם (סמוחה, 1996, 2012).

תפקיד חשוב בהבניה של המרחק החברתי בין יהודים לערבים שמור לשואה ולנכבה כזיכרונות עבר טראומטיים מכונני זהות לאומית עבור שתי הקבוצות. השואה היא רצח עם בקנה מידה נרחב שהתחולל בחלקים נרחבים של אירופה. לקחי השואה נלמדים גם מחוץ לישראל, בדגש על תובנות אוניברסליות בדבר הצורך לקדם ערכים של זכויות אדם והתנגדות לגזענות (Bauer, 2002). הנכבה היא אירוע היסטורי פרטיקולרי, אשר נתפס כאחד המאבקים הלאומיים בתולדות ההתנגדות לקולוניאליזם. המשותף

לשני האירועים הוא מרכזיותם בהבניית הזהות הלאומית של הקבוצות, לצד תחושת הקורבנות והלגיטימציה למאבק אלים (נאטור, 2015; Adomi Leshem & Halperin, 2022; Sela & Kadish, 2016). חרף ההבדלים המהותיים בין אירועים היסטוריים אלה, שניהם מזינים זיכרון קולקטיבי טראומטי עבור שני הלאומים, של תקופה שבה הקהילה נאלצה להיאבק באיום קיומי כדי לשרוד.

היחסים בין יהודים וערבים בישראל עוברים תמורות ותהליכים סותרים, המתרחשים ב־זמנית. מצד אחד, מתרחש תהליך התבדלות, הנקרא גם הקצנה או פלסטיניזציה. לפי תפיסה זו, התגבשותה של תודעה לאומית פלסטינית בקרב הערבים, לצד חקיקת "חוקי הלאום" בשנת 2018 והתחזקות הימין הפוליטי, הביאו להגברת הניכור מישראל ותושביה היהודים (ג'אמל, 2020; Rekhess, 2014; Kertcher, 2021). בניגוד לכך, תזת ההשתלבות, הנקראת גם היטמעות או ישראליוזציה, טוענת להעמקת הקשרים בין הקהילות וקיום יחסי גומלין בתחומים רבים, למשל במערכת הבריאות (קרצ'ר, 2013; Kertcher, 2021). לצד זאת, יש להעיר כי בכל מלחמות ישראל נותרו האזרחים הערבים מחוץ למעגל הלחימה ולא יצאו להתקוממויות מאורגנות (קרן, 2023; Ghanem, 2016). אולם, בעיתות משבר ביטחוני, פיגועי טרור ומלחמות, מתעוררים חששות וסטריאוטיפיזציה הדדיים, ותקופות אלו הופכות את מאמצי הפיוס והדו־קיום למאתגרים ביותר.

אירועי חדיה בעידן הרשתות החברתיות

כאשר החלה מתקפת חמאס על יישובי הדרום בשבעה באוקטובר, נצמד הציבור למסכים ושיעורי הצפייה בחדשות הוכפלו (פרסיקו, 2023). שיעורי הצפייה הקבילו לאלו של אירועי מדיה ממלכתיים, המוגדרים כאירועים בעלי אופי חגיגי וחיובי, הקשורים בטבורם למדיום הטלוויזיה. הם אלו תוארו כאירועים שוברי שגרה, מתוכננים ומסוקרים בשידור חי, באופן שהופך את הקהל לקהילה אחת (כ"ץ ודיין, 1995). אך לסוגה זאת משתייכים גם אירועים שליליים המבשרים על שינוי. בהמשך ניתן השם "מרתון של אסונות" לאופן שבו מופרת שגרת השידורים והצופים מתכנסים סביב שידורים חיים של מתקפות טרור, אסונות ומלחמות (ליבס ובלונדהיים, 2006; Katz & Liebes, 2007; Nossek, 2008).

סיקורים של מחאות ומהפכות אינם מאפשרים היערכות מראש, אך עדיין נשמר בהם כוחם של המגישים והמגישות מטעם רשת השידור, שכן הם אלו שמראיינים ומקריינים, ממסגרים ומפרשים. אולם, עם עליית הרשתות החברתיות, הדינמיקה של אירועי תקשורת שינתה פניה. המידע מופץ בזמן אמת, אך לא בידי רשתות ממוסדות.

לעיתים הבמאים הם טרוריסטים, ותשומת הלב של הציבור שבויה בידיהם (Frosh & Pinchevski, 2018; Hoskins & Shchelin, 2023). המידע מגיע מאנשים הנמצאים בשטח, וכיוון שזרימת תוכן מבוזרת זו עוקפת את שומרי הסף המסורתיים, אין גורם שיסנן את המידע או יאמת אותו לפני שהוא מתפשט.

במדיה הוותיקים מעורבות הקהל באירועים אלו מתבטאת בצפייה פסיבית בלבד, ואילו המדיה החברתיים מאפשרים מעורבות רבה יותר, הבאה לידי ביטוי בתגובות לפרסומים, שיתופים שלהם ויצירת תכנים נוספים. כמו כן, בניגוד לנרטיבים המגובשים של המדיה המסורתיים, הרשתות החברתיות מציגות אירועים באופן מקוטע ונטול הקשר. ולבסוף, המדיה המסורתיים מציגים דימויים חזותיים מאופקים יחסית, אך התפוצה של סרטונים ברשתות החברתיות גוברת ככל שהם מכילים תכנים אלימים וקשים יותר (Artrip & Debrix, 2018). אם כן, באיזה מובן נשמר אופיו המלכד של אירוע מדיה כאשר הקהל מפוצל לקבוצות שונות, מפוזר בין רשתות חברתיות שונות ונחשף לתוכן מותאם אישית בנקודות זמן שונות? האם הוא נשמר לנוכח הקיטוע של השידור, היעדר הנרטיב האחיד ושרירות הפונקציות האינטגרטיביות (Goldfarb, 2018)? העדויות המעטות ממחקרים בנושא מראות שגם בסביבה של מדיה דיגיטליים יש למושג "אירוע מדיה" הוא בעל חיוניות וכוח הסבר, וכי גם אירוע תקשורתי הנצרך דרך כמה מסכים יכול להביא להדבקה רגשית ותחושת אחדות בקהל (Cui & Xu, 2020, 2021; Valenzuela et al., 2017).

רשתות חברתיות והתפנית הרגשית

אם בעבר האידאל של עיתונאות הדגיש אובייקטיביות, רציונליות והסתמכות על עובדות, כיום התפשטות השימוש ברשתות חברתיות כמקור מידע הביאה מציבה את הרגשות במרכז. עליית כוחם של דונלד טראמפ בארצות הברית ושל תנועות פופוליסטיות באירופה היא דוגמה לשימוש ברגש כאמצעי מרכזי לגיוס תמיכה (Wahl-Jorgensen, 2019). במגמה זו הרגש מקבל מעמד גבוה יותר מהעובדות, שכן "האמת היא בעיני המתבונן", או משהו שניתן להפיק באמצעות בינה מלאכותית. תפיסה מרכזית שלפיה פועלות תנועות אלו היא שדי בכך שאנשים מרגישים כדי לתת תוקף לרגשותיהם ולפעולות הנעשות בשמם.

חקר רגשות ודיון בהם נעשים לרוב תחת מטריית הפסיכולוגיה, כחלק מהעולם האישי הסמוי של פרטים. אך רגשות אינם מעצבים רק את העולם הפנימי, אלא גם את העולם החברתי והאינטראקציות שלנו עם הסביבה. רגשות נוצרים על פי המשמעות שמייחסים פרטים להתרחשויות, והמשמעות היא חלק משיח במובן

הפוקויאני - מגגון שמאפשר לנו לראות, להרגיש ולפעול (Hutchison & Bleiker, 2017). אפשר לראות ברגשות גורם מפריע להתנהלות קרה והגיגית, על פי אינטרסים, של המערכת הפוליטית, כוח מנוגד לחשיבה ולקוגניציה, אך כל רגש מכיל בתוכו הערכה קוגניטיבית (Ekman & Davidson, 1994; Mattern, 2014). מכאן שרגש והיגיון אינם הפכים מוחלטים, ולפי תפיסה זו רגשות הם הבניות חברתיות המעצבות זהות פוליטיות. לפיכך, על מחקרים של תקשורת פוליטית לחתור להבנה של זהות הסוכנים ודרך פעולתם, ולשאול כיצד הפוליטיקה מעצבת את מבני הרגש ומעוצבת בידיהם (Berezin, 2001). התחום של חקר רגשות בפוליטיקה בודק כיצד רגשות מצטלבים עם התליכים פוליטיים, ושואל למשל כיצד רגשות כמו פחד משמשים לגיוס תמיכה במדיניות, במיוחד בתקופות של שינוי חברתי או משבר (אילו וסיקרן, 2024). בתחום זה נבדקים גם התהליכים שבאמצעותם רגשות אינדיווידואליים הופכים לקולקטיביים ופוליטיים (Hutchison & Bleiker, 2007). הרגש הקולקטיבי עשוי להתעורר בעקבות אירועים כמו חג או מועד לאומי, נאום פוליטי או חשיפת תיעודים של מעשי טרור. כאשר מדינות מחליטות לצאת למלחמה או לנקוט התערבות הומניטרית, הן עושות זאת לא רק מתוך שיקולים אסטרטגיים או נורמות משפטיות, אלא גם על רקע רגשות קולקטיביים שנותנים לגיטימציה לפעולות מסוימות.

לרשתות החברתיות יש יכולת להצית רגשות ולהעצים אותם. במקרים רבים נטען כי התגלמות המרחב הציבורי ברשתות מלבה את האינטראקציות בין המשתמשים, ומרחיקה אותם מדיון מושכל אל עבר התנצחויות וקטטות (Celuch et al., 2022; Harel et al., 2020). לצד יכולתן לשלח את הקהל, הביאו הרשתות החברתיות את הממד החזותי לקדמת הבמה. אומנם, הטלוויזיה והעיתונות המודפסת כללו דימויים חזותיים מאז ומתמיד, אך המדיה הדיגיטליים יצרו שיטפון של דימויים, בכמות ובקצב חסרי תקדים (Gentilviso & Aikat, 2019; Jandrić, 2020). לתמונות וסרטונים יש כוח יוצא דופן לעורר רגשות, ואלו משפיעים על הזירה הפוליטית והחלטות מדיניות. כמה דוגמאות לכך הן סרטי האסון ההומניטרי בסומליה בשנת 1992, שהביאו להתערבות צבאית בין-לאומית (Kertcher, 2016); סרטונים מפיגועי 11 בספטמבר וסרטונים מטעם אל-קאעידה של עריפת ראשים, שהאיצו את הכניסה של צבא ארצות הברית לאפגניסטן ואת המעורבות שלו בסוריה ובעיראק (Gilboa, 2005); או תמונת גופתו של אלן כורדי, פעוט סורי שטבע בים התיכון, אשר הובילה להפעלת לחץ על ממשלת גרמניה לפתוח את גבולות המדינה לפליטים סורים (Sohlberg et al., 2019).

לנוכח חשיבותם של הדימויים החזותיים בעירור רגשות ומשמעותם הפוטנציאלית, בזירה הפוליטית, ומתוך הבנת מקומן של הרשתות החברתיות בהפצת חדשות ובצריכתן,

יעסוק המחקר הנוכחי בסרטוני הזווה של מתקפת חמאס בשבעה באוקטובר. מטרת המחקר היא לתאר ולנתח את התקבלותם הרגשית בקרב יהודים וערבים בישראל.

מתודולוגיה

שיטת המחקר

כדי לעמוד על ההתקבלות של סרטוני הזווה בישראל נעשה שימוש בסקר. השאלון שהוצג בפני הנחקרים הורכב מ־60 פריטים. הנושאים המרכזיים בסקר היו היקף החשיפה והשיתוף של התכנים, סוג ועוצמת הרגשות שהתעוררו בעקבות הצפייה, אנלוגיות היסטוריות ומדד הרווחה הנפשית של החודש האחרון. השאלון נועד לאסוף מידע על נושאים אלו בקרב צעירים יהודים וערבים, ולעמוד על ההבדלים בתגובותיהם לסרטוני הזווה² של שבעה באוקטובר.

משתתפים

אוכלוסיית המחקר הוגדרה כצעירים בני 20-28, תושבי הארץ, יהודים וערבים. קבוצה זו נבחרה במטרה לבדוק את ההבדלים בקרב אנשים בעלי נגישות לרשתות חברתיות ומיומנות בשימוש בטלפונים חכמים. קריטריון טווח הגילאים צמצם את האפשרות כי אי־היכרות עם הזירה הדיגיטלית והרשתות החברתיות תהיה משתנה מתערב (Geers, 2020). נאספו תשובות מ־502 איש ואישה, כאשר מבין אלה נופו שאלונים לא מלאים או נחקרים שחרגו מקריטריון קבוצת הגיל. הניתוח נערך על נתונים שנאספו מ־432 אנשים - מדגם נוחות שהתבסס על מענה וולונטרי של המשתתפים בעקבות פנייה של החוקרים או חברת הסקרים. לוח 1 מפרט את המאפיינים הדמוגרפיים של משתתפי המחקר.

הליך איסוף הנתונים ועיבודם

פיתוח השאלון נעשה בכמה סבבים וניסוי על קבוצת פיילוט שהודרה מן המחקר. בשלב החלוץ נבדקה בהירות השאלון ומהימנותו, והמשתתפים התבקשו לכתוב הערות ולציין תשובות אפשריות חסרות. הסקר הופץ כחודש לאחר פרוץ המלחמה, והנתונים נאספו במשך חודשיים. פער הזמן בין אירועי שבעה באוקטובר ובין החזרת השאלונים המלאים היה גדול במיוחד בקרב המשתתפים הערבים. הנכונות של סטודנטים ערבים להשתתף במחקר קטנה הייתה מזו של עמיתיהם היהודים לאורך כל תקופת איסוף הנתונים, ועל כן נדרש סבב הפצה נוסף כדי לקבץ את תשובותיהם. כרבע מהמשתתפים גויסו מקרב הסטודנטים במוסדות האם של החוקרים, ושלושה רבעים דרך חברת

הסקרים iPanel הפנייה לסטודנטים במוסדות האם של החוקרים, מכללה להכשרת מורים בצפון ואוניברסיטה במרכז, נעשתה באמצעות פוסט בפייסבוק. השאלון קיבל את אישור ועדת האתיקה של המוסד.

לוח 1: מאפיינים דמוגרפיים של משתתפי החחקר, N=432

דת	יהודים	מוסלמים	נוצרים	דרוזים	אחרים	סך הכול
	62%	23%	4%	8%	3%	100%
מגדר	נשים	גברים	אחרים			
	68%	30%	2%			100%
גיל	M - 24.3 SD - 2.4					
השכלה	השכלה תיכונית	תואר ראשון - סטודנטים ובוגרים	תואר שני - סטודנטים ומוסמכים	השכלה אחרת		
	15%	70%	10%	5%		100%

עיון במאפיינים הדמוגרפיים של משתתפי המדגם מצביע על ייצוג יתר של נשים ויהודים, ומחזק את הידע הקיים על הנכונות הגבוהה של נשים למלא שאלונים מקוונים ביחס לגברים (Wu et al., 2022). שיעורם הנמוך יחסית של הערבים הוא עדות לקושי לגייסם, כמו גם להסתייגותם מהשתתפות במחקר. גם אחרי הצעת תגמול צנוע ופעימת הפצה נוספת, שיעור המשתתפים הערבים נותר נמוך מזה של היהודים.

כלי החחקר

כדי להתחקות אחר הרגשות שעוררה הצפייה בסרטונים משבעה באוקטובר בקרב יהודים וערבים, חובר שאלון שהורכב מארבעה חלקים, שכללו בסך הכול 60 פריטים. השאלון נבנה בידי החוקרים עבור המחקר הנוכחי. חלקו הראשון נועד לאיסוף מידע על משתני רקע, היקף החשיפה לסרטונים ומניעים לשתוף או להימנעות משיתוף התכנים. בחלקו השני הוצגו בפני הנחקרים היגדים המתייחסים לרגשות בעקבות הצפייה, למשל דירוג של עוצמת הרגשות השליליים, כמו פחד, זעזוע ובושה. בחלקו השלישי של השאלון התבקשו הנחקרים לדרג את הסכמתם עם אנלוגיות היסטוריות שהופיעו בשיח הציבורי ובדיווחים על אירועי שבעה באוקטובר, כגון "סרטוני השבעה באוקטובר הזכירו לי את פיגוע התאומים" או "הסרטונים הזכירו לי את המלחמה בין אוקראינה לרוסיה"³. חלקו האחרון של השאלון עשה שימוש במדד שכיח של רווחה נפשית.⁴

ניתוח גורמים

כדי לבחון תת-גורמים של השאלון במחקר הנוכחי, נערך ניתוח גורמים מגשש באמצעות רוטציה מסוג פרומקס, מתוך הנחה שיש קשר בין המשתנים. הגורמים התכנסו באופן חופשי על פי Eigenvalue גבוה מ-1. הניתוח הניב שלושה גורמים שהסבירו 68% מן השונות המוסברת בקרב הנחקרים, כפי שמפורט בלוח 2.

לוח 2: התנסות פריטי השאלון באופן חופשי לשלושה גורמים

היגד	גורם ראשון - פרואקטיביות	גורם שני - ריאקטיביות	גורם שלישי - אנלוגיות היסטוריות
דירוג ההסכמה נערך על סולם ליקרט בטווח 0-10			
הסרטונים עוררו בי רצון לנקמה	0.847		
הסרטונים הזכירו לי את דאעש (המדינה האסלאמית)	0.843		
הסרטונים עוררו בי זעזוע	0.640		
הסרטונים עוררו בי תחושת זעם	0.633		
הסרטונים הזכירו לי את השואה היהודית של מלחמת העולם השנייה	0.826		
הסרטונים עוררו בי תחושת קורבן	0.747		
הסרטונים עוררו בי בושה	0.711		
הסרטונים העלו בי פחד וחרדה	0.707		
הסרטונים עוררו בי תחושת חוסר אונים	0.595		
הסרטונים הזכירו לי את הפיגוע במגדלי התאומים בניו יורק			0.770
הסרטונים הזכירו לי את מלחמת רוסיה-אוקראינה			0.720
הסרטונים הזכירו לי את הנכבה הפלסטינית של 1948			0.616
מספר פריטים*	5	4	3
שונות מוסברת	45%	14%	9%
מהימנות	0.89	0.79	0.63

* הוצאו פריטים שהטעינות שלהם הייתה נמוכה מ-0.5

ניתוח הגורמים החופשי של פריטי השאלון כינס את ההיגדים לשלושה גורמים, המשקפים שלושה ממדים של הרגשות שעוררה הצפייה בסרטונים. הגורם הראשון קיבץ את הפריטים שעסקו ברגשות וביזכרונות הבאים: זעם, זעזוע, נקמה, דאעש ושואה. ניתן לראות בו נימה פרואקטיבית של יוזמה והתכוונות לפעולה: הזעם והזעזוע שעורר הטבח האכזרי בסגנון דאעש מובילים לרצון בנקמה, שבעקבותיה לא תתאפשר השמדת יהודים כמו בשואה. היה זה גם הגורם שהסביר את החלק הגדול ביותר בשונות המוסברת בקרב הנחקרים לפי היותם ערבים או יהודים.

הגורם השני שרטט קשת אחרת של רגשות - ריאקטיביים ופסיביים, שבראשם ניצב פחד, ואחריו בושה, קורבנות וחוסר אונים. הגורם השלישי קיבץ כמה אנלוגיות היסטוריות למתקפה: פיגועי 11 בספטמבר, מלחמת רוסיה-אוקראינה והנכבה הפלסטינית. ציון גבוה על גורם זה מבטא הפניה של המבט כלפי חוץ, לעולם הרחב, ואחורה לעבר, מתוך עמדה שרואה יסוד קוסמופוליטי במתקפת שבעה באוקטובר.

חשתי החקר העיקריים

א. **תמהיל הרגשות השלייים ועוצמתם.** משתנה זה חושב בשתי צורות. ראשית, נבדק ממוצע הדירוגים של שורת היגדים שנגעה למכלול של רגשות שלייים, כמו: "הצפייה בסרטונים עוררה בי תחושת זעם" או "הצפייה עוררה בי תחושת קורבן". הנחקרים התבקשו לדרג את המידה שבה ההיגד משקף את רגשותיהם על סולם ליקרט, מ-1 עד 10 - מ"לא מסכים כלל" דרך "הסכמה חלשה" ועד "מסכים מאוד". שנית, נבחן ההבדל בין האוכלוסיות לפי ממוצע של שני גורמים רגשיים - הפרואקטיבי (זעם ונקמה) והריאקטיבי (פחד וחוסר אונים), שניים מבין שלושת הממדים שקובצו בניתוח הגורמים המגשש.

ב. **זיכרון קולקטיבי באמצעות אנלוגיות היסטוריות.** משתנה זה חושב בשתי צורות. ראשית, ביחס לכל אחד מן האירועים שדירגו הנחקרים, כגון: "הסרטונים הזכירו לי את מלחמת רוסיה-אוקראינה" או "הסרטונים הזכירו לי את פיגוע התאומים". שנית, על פי ההבדלים בין האוכלוסיות בממוצע של הממד השלישי, אשר זוהה באמצעות ניתוח הגורמים וכונה "אנלוגיות היסטוריות". ממוצע גבוה של קבוצה על גורם זה פירושו שסרטוני הזוועה "הזכירו" לה מגוון רחב יחסית של אירועים מן העבר.

ג. **תמהיל הרגשות החיוביים ועוצמתם - רמת הרווחה הנפשית.** חלקו האחרון של השאלון עשה שימוש בממד מדף מתוקף של רווחה נפשית. בניגוד לרוח ההיגדים בחלקו הראשון של הסקר, שנגעו לרגשות שלייים, כאן התבקשו המשתתפים לדרג אמירות חיוביות ביחס לחודש האחרון, כגון: "הרגשתי שאני אופטימית", "חשבתי שאנשים הם בבסיסם טובים", "חוויתי חוויות שהביאו אותי לצמוח ולהפוך לאדם טוב יותר".

לוח 3: מחצעים וסטיות תקן של החשתנים העיקריים בשאלון

גודל האפקט Cohen's d	הבדל (t) בין יהודים לערבים	df	ממוצע וסטיית תקן		מדד מהימנות אלפא קרונברך		שם המשתנה N=432
			יהודים	ערבים	יהודים	ערבים	
0.26	**2.6	427	6.2 (2.6)	6.8 (2.3)	0.86	0.87	עוצמת הרגשות הקשים
0.43	***4.34	427	6.4 (2.4)	7.6 (2.6)	0.87	0.91	פרואקטיביות
0.09	0.91	427	5.9 (2.8)	6.2 (2.4)	0.81	0.77	ריאקטיביות
-0.21	*-2.0	426	3.7 (2.7)	3.1 (2.4)	0.75	0.69	אנלוגיות היסטוריות
0.29	***2.9	428	3.3 (1.1)	3.6 (1.0)	0.92	0.90	רמת הרווחה הנפשית (MHC-) (SF) - עוצמת הרגשות החיוביים

* p<0.05
** p<0.01
*** p<0.001

לוח 3 מרכז את מקדמי המהימנות של כלי המדידה שבהם השתמשנו במחקר - הממוצעים, סטיות התקן וההבדלים בין קבוצות היהודים והערבים. כפי שניתן לראות, הנתונים מצביעים על איכות פסיכומטרית סבירה עד טובה בחלקי המחקר השונים.

תוקף השאלון ומהימנותו

המחקר הנוכחי ביקש להתחקות אחרי הרגשות שהתעוררו בעקבות הצפייה בסרטוני הזוועה של שבעה באוקטובר. לפיכך, רוב השאלון נוסח בידי החוקרים במיוחד עבור מחקר זה.

מהימנות. ערכי אלפא קרונברך היו תקינים עבור שתי הקבוצות - היהודים והערבים. נוסף על כך, כמה קורלציות פנימיות בין חלקי השאלון הדגימו עקביות בדפוס המענה. לדוגמה, הקשר בין ממוצע הרגשות הקשים למידת החיבור לקהילה ותחושת העדות לרגע היסטורי נמצא חיובי וגבוה [r(429)=0.66, p<0.001]. כמו כן, נמצא קשר נמוך אך מובהק [r(423)=0.26, p<0.001] בין החלק החברתי של מדד הרווחה הנפשית המתוקף

שבו נעשה שימוש, ובין ממוצע הרגשות הקשים בעקבות הצפייה, שחושב על פי דירוג ההיגדים שחוברו עבור המחקר. נתונים אלו מדגימים קשרים בין עולמות התוכן שכלי המחקר עסקו בהם.

תוקף. הסתייענו בשני עמיתים, חוקרים מתחום המדיה ומדע המדינה, שהתבקשו להעריך האם השאלון מיטיב לתרגם את שאלות המחקר להיגדים שיוצגו בפני הנחקרים. השאלון הופץ בקבוצת פייילוט שהתבקשה להעיר בכתב על בהירות השאלות והרלוונטיות שלהן. כמו כן, ניתוח הגורמים שערכנו הסביר 68% מהשונות המוסברת בקרב הנחקרים, ואפשר לייחס משמעות קוהרנטית להבדלים בין שתי האוכלוסיות שדגמנו.

השערות המחקר

1. יימצא שוני בעוצמת הרגשות השליליים בין שתי הקבוצות, כאשר יהודים ידווחו על עוצמה גבוהה יותר וידרגו את הגישה הפרואקטיבית במקום גבוה יותר בעקבות הצפייה בסרטונים, בעוד הערבים יציגו רגשות שליליים בעצימות מתונה ועמדה ריאקטיבית.
2. יהודים וערבים ידרגו באופן שונה מגוון של אנלוגיות היסטוריות בעקבות הצפייה בסרטונים משבעה באקטובר.
3. יימצא פער ברמת הרווחה הנפשית של החודש האחרון בקרב משתתפי המחקר, כאשר יהודים ידווחו על רמת רווחה נפשית נמוכה יותר.

ממצאים

היקף הצפייה והשיתוף – רקע כללי

הצפייה בסרטוני הזווה שתיעדו את ההרג והחטיפות בשבעה באקטובר הייתה רחבה וגורפת. רוב גדול של הנחקרים אישרו כי צפו בתיעודים, שכללו הרס מבנים, חטיפות, פצועים, גופות ומעשי רצח בזמן אמת - 67% מהיהודים ו-71% מהערבים.⁵ זהו רייטינג גבוה, השמור לעבר, לשידורים של אירועי מדיה בערוצי החדשות הממלכתיים. שיעור גדול אף יותר של הנחקרים - 87% מן היהודים ו-80% מן הערבים - מסר כי נמנע מלשתף את הסרטונים. קשה ליישב את הדיווח על הצפייה הנרחבת עם ההצהרות על אי-שיתוף התכנים.

השערה ראשונה: תמהיל הרגשות ועוצמתם

ההשערה הראשונה נגעה לתמהיל הרגשות הקשים שהתעוררו בעקבות הצפייה ועוצמתם. הסרטונים הציגו פלישה לתוך מסיבת טבע, כיבוש יישובים שלווים, חטיפה והרג של משפחות. המתקפה כוונה במפורש כלפי אזרחים יהודים וקהילות יהודיות, לא רק כלפי חיילים. לפיכך שיערנו כי יהודים יחוו טלטלה רגשית עזה יותר מערבים.

לוח 4: הבדלים בין יהודים לערבים בחוֹצעים של דירוג רגשות בעקבות הצפייה בסרטוני חזנונה, על סולם ליקרט 1-10

גודל האפקט Cohen's d	הבדל (t) בין יהודים לערבים	df	ממוצע וסטיית תקן		שם המשתנה N=432
			ערבים	יהודים	
0.31	**3.1	425	(3.2) 7.49	(2.7) 8.43	הסרטונים עוררו בי זעזוע
0.23	**2.3	427	(3.2) 7.11	(2.9) 7.82	הסרטונים עוררו בי תחושת זעם
0.27	*2.7	424	(3.6) 6.32	(3.2) 7.24	הסרטונים עוררו בי תחושת חוסר אונים
0.54	***5.4	424	(3.9) 5.0	(3.3) 7.10	הסרטונים עוררו בי רצון לנקמה

* $p < 0.05$

** $p < 0.01$

*** $p < 0.001$

עיון בלוח 4 מראה כי רגשות הזעזוע, הזעם וחוסר האונים דורגו גבוה מאוד. הלוח שלעיל מציג את הרגשות שלגביהם נמצא הבדל מובהק בין שתי הקבוצות, אך חשוב להדגיש כי בהתייחס לרגשות אחרים לא נמצא הבדל. למשל, פחד וחרדה היו רגשות חזקים ושכיחים בשתי הקבוצות בעקבות הצפייה בסרטוני מתקפת חמאס, עם ממוצע וסטיית תקן של 6.97 (3.1) ו-6.88 (3.3) בהתאמה. זהו ממצא שהנטייה לשים דגש על ההבדלים בין הקבוצות עלולה להסיט ממנו את המבט.⁶ במבחן שקילות TOST (two one-sided test) equivalence test נמצאה הקבלה בממוצעי הדירוג של פחד וחרדה בקרב שתי הקבוצות (95% [-0.22, 0.16] CI). תמונה דומה התקבלה גם ביחס לתחושות של בושה (95% [-0.16, 0.23] CI) וקורבנות (95% [-0.21, 0.17] CI). על אף שתחושות אלו דורגו במקום נמוך יותר על סולם ליקרט, הניתוח הסטטיסטי מצא הקבלה בין שתי הקבוצות במרווח ביטחון של 95%. ערבים ויהודים חשו אותם רגשות - פחד, בושה ותחושת קורבנות, ובעוצמה דומה מאוד.

ניתוח הגורמים מיין וקיבץ את מנעד הרגשות השליליים לשני אשכולות שונים במהותם: מצד אחד רגש הקורא לפעולה ומצד שני התכנסות ונסיגה רגשית. הגורם הראשון, אשר כונה "פרואקטיביות", היה התגובה העיקרית של משתתפי המחקר לסרטוני שבעה באוקטובר כפי שנמדדה במחקר הנוכחי. ממוצע הדירוג שניתן לגורם זה בקרב היהודים היה (2.6) 7.6, ואילו הממוצע בקרב המשתתפים הערבים היה נמוך ממנו במובהק, (2.9) 6.4, $p=0.13$, $t(427)=4.34$. את הגורם השני שזוהה בניתוח הגורמים, אשר כונה "ריאקטיביות", ניתן לכנות "תחושת ייאוש". על אף שייתכן כי הסיבות והמובן של תחושה זו היו שונים, הרי במבחן שקילות נמצאה הקבלה - שתי האוכלוסיות הפגינו רגש זה ברמה דומה (95% $CI [-0.30, 0.08]$).

השערה שנייה: שוני באנלוגיות היסטוריות

השיח באמצעי התקשורת סביב סרטוני שבעה באוקטובר היה עשיר בהשוואות היסטוריות לאירועים מן העבר. השואה קיבלה בו מקום בולט, וכך גם הביטוי "פוגרום" (אלידע, 2024; יבלונקה, 2024). ההשערה השלישית עוסקת ב"זיכרונות" היסטוריים מדומיינים כאמצעי לייחוס משמעות לאירוע ולפרשנות שלו.

לוח 5: הבדלים בין יהודים לערבים בחוֹצעים של דירוג אנלוגיות היסטוריות בעקבות הצפייה בסרטוני זוונה, על סולם ליקרט 1-10

גודל האפקט Cohen's d	הבדל (t) בין יהודים לערבים	df	ממוצע וסטיית תקן		שם המשתנה N=432
			יהודים	ערבים	
0.39	***3.8	423	7.2 (3.1)	5.9 (3.7)	הסרטונים הזכירו לי את השואה היהודית של מלחמת העולם השנייה
0.30	***3.0	423	7.6 (3.2)	6.5 (3.9)	הסרטונים הזכירו לי את דאעש
-0.26	-2.5	425	3.5 (3.3)	3.6 (3.6)	הסרטונים הזכירו לי את פיגוע התאומים בניו יורק
-0.1	3.00	423	3.3 (3.1)	3.6 (3.2)	הסרטונים הזכירו לי את מלחמת רוסיה'אוקראינה
-0.34	***3.0	423	2.6 (3.3)	3.9 (3.7)	הסרטונים הזכירו לי את הנכבה הפלסטינית של 1948

* $p < 0.05$
 ** $p < 0.01$
 *** $p < 0.001$

עיון בלוח 5 מראה כי משתתפי המחקר, יהודים כערבים, דירגו במקום נמוך את פיגועי 11 בספטמבר ומלחמת רוסיה-אוקראינה כאנלוגיה היסטורית למתקפת שבעה באוקטובר. זאת, על אף שאירועים אלה זכו לייצוגים ויראליים רבים בסרטוני זוועה בתקופה שקדמה למתקפת חמאס. האנלוגיות העיקריות שנבחרו לסרטוני הזוועה היו השואה היהודית של מלחמת העולם השנייה ודאעש. האזכורים של ארגון המדינה האסלאמית אינם קשורים לאירוע מסוים, ולפיכך ניתן לראות בדירוג זה ביטוי של סלידה מהפרקטיקות האכזריות ששימשו את התוקפים בהרג האוכלוסייה האזרחית בקיבוצי הדרום. עיון במדדי המרכז מראה כי דירוג אנלוגיית השואה הממוצע בקרב יהודים היה 7.2 (3.1), עם חציון 10 (Md) ושכיח 9 (Mo). בקרב ערבים היה הדירוג הממוצע של ההיגד "הסרטונים הזכירו לי את השואה של מלחמת העולם השנייה" 5.9 (3.7), חציון 7 (Md) ושכיח 10 (Mo). נתונים אלו מצביעים על הסכמה רחבה עם אנלוגיית השואה בקרב שתי הקבוצות.

הנכבה הפלסטינית של 1948 דורגה במקום גבוה יותר במובהק בקרב המשתתפים הערבים. בין יהודים לערבים נמצאו הבדלים מובהקים בממוצעי הגורם השלישי שזוהה בניתוח הגורמים. הממוצע הכולל של "זיכרונות" היסטוריים היה גבוה יותר בקרב ערבים [3.7 (2.7)] מאשר בקרב יהודים [3.1 (2.4)], $t(426) = -0.2, p = 0.019$. המשמעות של פער זה היא שהמשתתפים הערבים התייחסו למנעד רחב, יחסית ליהודים, של אירועים מן העבר ומרחבי העולם כדי להמשיג את מתקפת חמאס.

השערה שלישית: רמת הרווחה הנפשית

ההשערה השלישית התייחסה לרמת הרווחה הנפשית בקרב משתתפי המחקר. שיערנו כי יהודים ידווחו על רמת רווחה נפשית נמוכה יותר מערבים, מפני שהאיום והמתקפה כווננו כלפי אוכלוסייה יהודית.

במחקר זה נעשה שימוש במדד שכיח ומתוקף במחקר הפסיכולוגי. פריטי המדד מאורגנים על סולם ליקרט של 1-6, כאשר הנחקרים מתבקשים להעריך באיזו תדירות חוו רגשות מסוימים, כמו שמחה או סיפוק, בחודש האחרון. המספרים הנמוכים מקושרים ל"אף פעם" או "פעם בחודש", והמספרים הגבוהים ל"מדי יום". בניגוד להשערה, נמצא כי רמת הרווחה הנפשית של המשתתפים הערבים במדגם [3.1 (M=3.1 (1.1))] הייתה נמוכה במובהק מזו של היהודים [2.9 (M=3.6 (1.0), $t(428) = 2.9, p = 0.002$].

סיכום

סרטוני ההרג, החטיפות וההרס ממתקפת חמאס בשבעה באוקטובר היו ויראליים, והגיעו לעיניהם של כ-70% ממשתתפי המחקר. שתי הקבוצות דיווחו על טלטלה עזה והצפה של רגשות שליליים קשים כמו פחד וחרדה בעקבות הצפייה. לצד הדמיון בתגובה הרגשית, היו רגשות ייחודיים לקבוצות הלאום. למשל, רצון בנקמה דורג גבוה בקרב יהודים אבל לא אצל ערבים, אף שתחושות בושה וקורבנות היו משותפות לשתיהן. הקבוצות ללא הבדל בעוצמה. ההסכמה עם ההיגדים שגילמו מאפיינים של אירוע מדיה, כמו "הצפייה עוררה בי תחושת חיבור לקהילה ועדות לרגע היסטורי מכונן", הייתה גבוהה יותר בקרב יהודים. נמצאו הבדלים גם באנלוגיות ההיסטוריות. לכל המשתתפים "הזכירו" סרטוני שבעה באוקטובר את השואה ואת הפרקטיקות של דאעש, אך הערבים מצאו בזוועות גם הדים לנכבה של 1948. בחינת המצב הנפשי של הנחקרים על בסיס דיווח עצמי הראתה כי רמת הרווחה הנפשית של הערבים הייתה נמוכה במובהק מזו של יהודים.

דיון

בדיון נתייחס לשלוש סוגיות שעלו מניתוח הממצאים: ראשית, המנעד והעוצמה של הרגשות שעליהם דיווחו המשתתפים היהודים והערבים בעקבות הצפייה בסרטוני הזווטה; שנית, התפקיד שמילאו הרשתות החברתיות בהבאת האירוע לעיני הצופים; ושלישית, יחסי רוב ומיעוט בישראל לנוכח האנלוגיות ההיסטוריות לסרטוני הזווטה. נסיים את פרק הדיון בציון מגבלות ובהצעות למחקרי המשך.

תחילת הרגשות ועוצמתם

אין להתעלם מן התגובה הרגשית העזה בישראל לאירועי שבעה באוקטובר. התפוצה הנרחבת של סרטוני הזווטה ברשתות החברתיות הציפה את הציבור ברגשות של פחד, רצון בנקמה וסולידריות קהילתית. התגובה הרגשית מובנת לנוכח התכנים הקשים, שכללו מעשי הרג וחטיפות שצולמו והועברו בשידור חי. הפצת סרטונים המתארים את מוראות המלחמה אינה ייחודית לחמאס. זהו חלק בלתי נפרד מפעולות טרור, שנועד לזרוע אימה בציבור. תמונות קשות וסרטוני זווטה הפוגעים בביטחון הקיומי של הצופה הם בגדר מסר הרשום על גופה (Austin, 2022; Weimann & Weimann-). הרמות הגבוהות של רגשות שליליים שעליהם דיווחו כל המשיבים מדגימות את היעילות של טקטיקה זו. אך בעוד רגשות אלו הם תגובה טבעית לאליומות

אכזרית, חשוב לזכור כי לולא הסרטונים שהופצו ברשתות החברתיות, היה האירוע נוגע לנפגעים הישירים בלבד.

בפרק המבוא הוצעה מסגרת רעיונית לבחינת רגשות בספֶרה הציבורית ככלי פוליטי, ולא רק כמקור לטראומה פסיכולוגית (אילוז וסיקרון, 2024). סביר שתחושת הפחד שהתעוררה בעקבות הצפייה הביאה רבים מתושבי הארץ לחפש ביטחון ויציבות, וככל הנראה ממשלת ישראל שאבה מבסיס רגשי זה לגיטימציה להמשך כהונתה ולקידום מלחמה בהיקף חסר תקדים בתולדות המדינה. השאיפה לנקמה, הקשורה ישירות למושגים של צדק וגמול, בלטה בעיקר בקרב המשיבים היהודים. רגש זה עשוי להסביר מדוע המבצע הצבאי בעזה עורר התנגדות וביקורת מעטות יחסית. מנקודת מבט של ניתוח פוליטי של רגשות, זוהי דוגמה לאופן שבו מתועלים דחפים רגשיים למימוש אסטרטגיות פוליטיות וצבאיות (Berezin, 2001).

רשתות חברתיות במרתון של אסונות

אל תיעודי ההרג וההרס ששידרו אנשי חמאס ביום המתקפה ניתן היה להיחשף במלואם רק ברשתות החברתיות, ובעיקר בטלגרם ובוואטסאפ. בטלוויזיה שודרו באותו יום, וגם לאחר מכן, קטעים נבחרים מסרטונים, תוך טשטוש של דימויים קשים לצפייה. ניתוחים של אירועי מדיה בעבר הדגישו את יכולתה של הטלוויזיה לשדר תמונות תקריב וסצנות נבחרות שצולמו בקרבת האירוע, עד כדי יצירת תחושה של "להיות שם" (כ"ץ ודיין, 1995). בסרטונים משבעה באוקטובר בלטה תחושת העדות והנוכחות באירוע בשל השימוש שעשו אנשי חמאס במצלמות גוף ו-GoPro, כך שהצופים נחשפו להתרחשויות אותנטיות, ללא עריכה, כעדי ראייה לאלימות הקשה, הנוכחים במקום. עוד נראה כי שטף הסרטונים ברשתות החברתיות יצר פסיפס של מראות, שהתחברו לנרטיב כולל של האסון. השידור הלא ממוסד אף הגביר את עוצמות הרגש, מפני שהוא חשף "אמת" חפה מריכוך, עריכה או צנזורה. ייתכן כי מסכי הטלפונים החכמים, המותירים את האדם לבדו מול המראות, מובילים את הפרטים להתכנס בקהילתם (ויצטום, 2006). מכאן שהמכניזם הטקסי יכול להתקיים גם כאשר שידור הסרטונים מקוטע ולא רציף. גם כאשר יחידים בזמנים ובמרחבים שונים חווים "מרתון של אסונות" דרך הטלפון החכם, עדיין נשמר תוקפה של האינטגרציה החברתית. כמו כן, גם במקרה של שבעה באוקטובר התרחש התהליך המוכר במחקר, כאשר אירוע מדיה שהוא "מרתון של אסונות" גורר הפעלת לחץ על השלטון להגיב לאיום במהירות ובעוצמה (Blondheim & Liebes, 2002; Katz & Liebes, 2007).

דינמיקה חורגת ביחסי ערבים-יהודים

ניתוח אופני ההתקבלות של סרטוני הזוועה בקרב יהודים וערבים בישראל הראה הבדלים בתגובות, אך היה ביניהן גם דמיון. שיעורי הצפייה בקרב שתי הקבוצות היו זהים כמעט, וכך גם רמות הפחד, החרדה, הקורבנות והבושה. במקבץ תחושות הייאוש, שאותן כינינו "הגורם הריאקטיבי", לא נמצאו הבדלים מובהקים בין יהודים לערבים. ניכר ששתי האוכלוסיות חוו את האירוע, דרך התיעודים שהופצו ברשתות, כנקודת שבר היסטורי.

אולם, הדמיון ברגשות אין פירושו בהכרח שהטעמים להם זהים. אפשר שתחושות הבושה והקורבנות שחוו הערבים מקורן בגורמים אחרים. סקרים הראו כי בעקבות אירועי שבעה באוקטובר ערבים ישראלים חוו פגיעה בתחושת הביטחון האישי וחשש מפני התנכלות, ונרתעו מלהתבטא בנושא המלחמה. שני הצדדים תיארו שינוי לרעה בקשרים בין יהודים לערבים, וזיהו את מתקפת חמאס כאירוע שפגע באפשרות של הידברות והסדר מדיני (דיטש ואח', 2024; רודניצקי, 2023).

המסגרת הרעיונית של טקס מאפשרת להסביר את הליכוד החברתי החזק שאפיין את הציבור אחרי מתקפת שבעה באוקטובר, כמזור זמני לחברה ששנה קודם לכן הייתה משוסעת בגין הרפורמה המשפטית שקידמה הממשלה, אשר הובילה למחאה נרחבת (גוטמן, 2023). תפיסת הסרטונים משבעה באוקטובר כאירוע חריג ומטלטל הייתה משותפת לכלל הנשאלים, אולם המשתתפים היהודים דירגו במקום גבוה בהרבה מהערבים את ההיגדים שעסקו בתחושת חיבור לקהילה ותחושת נוכחות ברגע היסטורי שישנה את פני הדברים לצמיתות. תגובות אלו משקפות את התכונות המרכזיות של אירוע מדיה. מכאן ניתן להסיק שלאירועי שבעה באוקטובר וייצוגיהם במדיה היה אפקט מלכד עבור צופים יהודים בלבד. המתקפה ושידורי ה"מרתון של אסונות" הגדירו את ה"שבט" כמרחב שאין בו מקום ללא-יהודים. ערבים ישראלים אומנם הופתעו והזדעזעו, אך לא חוו את הצפייה כאירוע מדיה המחבר בין פרטים לקהילה אחת, נרעשת ומגובשת.

בכל הנוגע ליחסי רוב ומיעוט, מכלול הרגשות שתועדו בסקר בקרב ערבים ישראלים העיד על תהליכי שילוב והתבדלות בו-זמניים, ועל זהות מורכבת, שאינה נגזרת רק מהמוצא האתני (קרן, 2023). ערביי ישראל שהשתתפו במחקר הביעו אמפתיה כלפי תחושת האסון של האוכלוסייה היהודית והזהדות עימה. רבים מהם הסכימו שהתקפה של חמאס מזכירה את השואה, וכי אכזריות המעשים מזכירה את דאעש. גילויים זהים של פחד, בושה וחוסר אונים מצביעים על תחושה של חוויה משותפת, שעשויה לטפח התקרבות בין שתי הקהילות והתרחקות מפלסטיניזציה וניכור. תגובות הערבים ביטאו

היעדר יחסי של שאיפה לנקמה, והכרה באירועים דומים שהתרחשו ברחבי העולם. הכרה זו מצביעה על ראייה קוסמופוליטית, בשונה מתפיסת הייחודיות בקרב יהודים.

מדד הרווחה הנפשית מצא כי רמת הרווחה הנפשית של המשתתפים הערבים הייתה נמוכה מזו של מקביליהם היהודים. חשוב לזכור כי בימים שאחרי מתקפת חמאס התפרסמו בתקשורת סיפורים על גבורה והקרבה עצמית, מחוות של ערבות הדדית והתגייסות רחבה לסיוע ותמיכה בנפגעים, בקרב יהודים וערבים גם יחד. אפשר שהפרסום סביב התנהלות זו תרם להפחתת העוצמה של חלק מן הרגשות השליליים בתוך הקבוצה היהודית. עבור ערביי ישראל, החשיפה למוראות המלחמה ללא תמיכה קהילתית עשויה להסביר את ציוני הרווחה הנפשית הנמוכים שקיבלו. לכל הפחות, יש נתון זה כדי לסדוק את החשש בקרב יהודים כי הערבים "רוקדים על הדם", מזדהים עם חמאס ושמחים באסון.

חשיבותם של נרטיבים היסטוריים היא בהיותם מסגרת המפרשת את העולם. בהקשר הזה, ערבים ישראלים נזכרו גם בנכבה. בימים הראשונים אחרי המתקפה שודרו בחדשות תמונות של אלפי עקורים הנמלטים ממקום מגוריהם (Lurie-Pardes, 2024), וייתכן כי דימויים אלה ליבו את הטראומה ההיסטורית הזו. באותו אופן, אף שהשוואה אינה קשורה ישירות לסכסוך הישראלי-פלסטיני, מקומה המרכזי בזיכרון הקולקטיבי מעצב את התפיסות היהודיות לגבי כל איום קיומי (יצחק פישמן, 2014). זהו נרטיב המציב פעם אחר פעם אירועים המתרחשים בהווה במסגרת של הישרדות, ומחזק את תחושת הפגיעות ואת הצורך בהגנה עצמית.

תמהיל הרגשות הפרואקטיביים, לצד התחושה של איום קיומי, ליכד את רוב הציבור היהודי סביב לגיטימציה לפעולה צבאית נרחבת בעזה ותמיכה בה. להערכתנו, אחת ההשלכות של סרטוני הזווטה שנפוצו ברשתות החברתיות הייתה אובדן החמלה בצד היהודי-ישראלי לכל סבל פלסטיני. כך, הצטמצמה היכולת להבחין במצוקה ובצער סביב סוגים דומים של אובדן, בחיים וברכוש, אצל מי שמוגדר "הצד השני", בבחינת "גם לי גם לך לא יהיה" (מלכים א' ג' כ"ו).

הגבלות החחקר

המחקר הנוכחי הסתמך על מדגם נוחות של אנשים ונשים צעירים (בני 20-28). מכאן שכוח ההיסק שלו מוגבל לאותה קבוצה שהיא אוריינית דיגיטלית. הדגימה לא כללה קבוצות גיל מבוגרות יותר, שחבריהן לאו דווקא צורכים מידע חדשותי באמצעות הטלפון החכם או בעלי חשבונות ברשתות החברתיות. גם השיעור הנמוך של הערבים במדגם (35%, לעומת 65% יהודים) פגע בכוח ההיסק. כמו כן, בין האירוע ובין איסוף

הנתונים בקרב ערבים חלפו חודשיים, בעוד רוב המשיבים היהודים ענו על השאלון תוך חודש מיום הפצתו. ייתכן שמשך זמן זה הוא משתנה מתערב, היות שבמהלכו התקבעו נורמות של תגובות לתיעודים ממתקפת שבעה באוקטובר. נוסף על כך, יש לזכור שאפילו בשאלונים אנונימיים באה לידי ביטוי תופעה של רצייה חברתית, שבה הנחקרים נמנעים מלהחציץ רגשות שאינם מקובלים. הקושי לגייס משתתפים ערבים משמעו שרבים חששו או הסתייגו מחשיפת עמדותיהם, ולפיכך אפשר שמי שגילו נכונות להשתתף במחקר הם בעלי תפיסות שונות ממי שהסתייגו ונמנעו מלקחת בו חלק. מטיבו, מחקר כמותי ממצע את העמדות בקרב האוכלוסייה הנחקרת, בעוד המציאות מורכבת יותר מהתמונה ששורטטה באמצעות ניתוח הנתונים שערכנו. ייתכן שמתמונה זו נעדר אותו חלק בציבור היהודי שקרא להימנע מנקמה בעזה, כמו גם הקבוצה הערבית שהצדיקה את מתקפת שבעה באוקטובר.

המלצות ומחקרי המשך

בימינו, מתקפות טרור המוניות מעוררות רגשות שליליים וקיטוב בין הרוב למיעוט בחברה. לכן, מומלץ לתעדף אמצעי תקשורת מסורתיים, אשר שואפים לאיזון ולמתינות, ולחזק את מעמדם הן ברמה הממסדית והן בקרב הציבור כמקור מועדף לצריכת חדשות. עם זאת, יש להכיר גם בתפקידן של הרשתות החברתיות כמקור חשוב לחדשות בשגרה ובמשבר, מה שמצריך התאמות ברגולציה עליהן.

לנוכח הפגיעות הנפשיות שחוו צופים, כדאי לפתח כלים לזיהוי חדשות כוזבות ולסינון תכנים חזותיים קשים ברשתות אנונימיות דוגמת טלגרם. משתמשים זקוקים ליכולת לשלוט על מידת חשיפתם לתכנים מסוגים שונים באמצעות אפשרויות סינון והסתרה. כמו כן, אנו ממליצים לשלב במערכת החינוך הפורמלי לימודי אוריינות מדיה כמקצוע חובה, שאחד מיעדיו יהיה העלאת המודעות בקרב הציבור להשפעות הפסיכולוגיות הפוטנציאליות של צפייה בסרטוני זועה. נוסף על כך, נחוצה הכוונה של הציבור בתחום הוויסות הרגשי. זאת כיוון שמודעות לטווח הרגשות המתעוררים בעת צפייה בתכנים קשים היא הצעד הראשון בצמצום השפעתם הרגשית, וישנן עדויות כי היא תורמת לקידום מדיניות של פשרה ופיוס (Halperin et al., 2013).

ממצא מעניין במחקר היה האמון המלא שנתנו המשתתפים היהודים בתיעוד, לעומת חשד מסוים בקרב הערבים שמדובר בחדשות כזב. לכן, במחקר עתידי ראוי לבדוק את הקשר בין מידת הקרבה החברתית למושא הסרטון ובין רמת האמון בתכנים. עוד נציע בחינה השוואתית של תגובותיהן של ממשלות שונות לפיגועי טרור קשים, דוגמת ניגריה במקרה של בוקו חראם, או רוסיה ביחס למעשים של דאעש. האם יש בכוחה של

מנהיגות לנתב את התגובות הרגשיות של הציבור באופן שיצמצם את עוצמת הטראומה הקולקטיבית מחד גיסא, ואת השסע בין הרוב למיעוט מאידך גיסא? לתשובה לשאלה זו יש חשיבות לשם קידום התמודדות טובה יותר של החברה הישראלית עם פיגועי טרור ואסונות.

הערות

- 1 למשל: נאדירה שלהוב־קיבורקיאן, פרופסור לעבודה סוציאלית באוניברסיטה העברית, הושעתה מהוראה ונעצרה בהאשמה שהכחישה את הטבח; הופסקה עבודתה של השחקנית מונא חוא, כלת פרס אופיר, בגין הכחשת חלק ממעשי הטבח והאונס שביצעו אנשי חמאס; ביאן חטיב, סטודנטית בטכניון, שהעלתה בבוקר שבעה באוקטובר סטורי באינסטגרם ובו כתבה "בקרוב נאכל את שקשוקת הניצחון", נעצרה בחשד להסתה, והתנהל נגדה הליך משמעותי בטכניון.
- 2 נמנעו מלהגדיר בפני המשתתפים מה בדיוק הכוונה בביטוי "סרטוני זוועה מהשבעה באוקטובר". מספר שאלות בשאלון שימשו אמצעי אימות בנושא זה. לדוגמה, לשאלה הפתוחה היחידה, "מה היה הסרטון המזעזע ביותר שצפית בו מבין סרטוני השבעה באוקטובר?", ניתנו תשובות רבות ומפורטות, תוך אזכור של תקריות מסוימות, כגון הובלתה של שני לוק לעזה או חטיפתה של נועה ארגמני.
- 3 ברצוננו להודות לפרופ' אודי לבל מאוניברסיטת בר אילן על ההבהרה כי הזיכרון וההזכרות הם בגדר "זיכרונות מדומיינים", היינו הבניות היסטוריות של הזיכרון הקולקטיבי.
- 4 מדד רווחה נפשית של החודש האחרון (MHC-SF) הוא שאלון מקוצר בן 14 פריטים שהוצג בידי קייס (Keyes, 2002) ותורגם לעברית בידי שרירא ואח' (Shrira et al., 2016).
- 5 נמדד הפרש של ארבעה אחוזים בלבד בשיעור הצפייה בסרטוני הזוועה - 67% בקרב היהודים לעומת 71% בקרב הערבים. הסבר אפשרי לפער זה הוא שאיסוף המידע למחקר מהנשאלים הערבים נמשך זמן רב יותר מאיסוף המידע מהיהודים, ובפרק זמן זה הסרטונים התפשטו ברשתות החברתיות.
- 6 תודתנו לפרופ' יונתן כהן מאוניברסיטת חיפה על ההסבר המלומד של ההיגיון והפרקטיקה המנחים את פרוצדורת TOST - הערכת שקילות והקבלה בין קבוצות.

רשימת המקורות

אילו, א' וסיקרון, א' (2024). רגשות נגד דמוקרטיה: פופוליזם כפוליטיקה של פחד, סלידה, טינה ואהבה. ון ליר והקיבוץ המאוחד.

אלטשולר, נ' (2017). קרבנל והיפוכו: על הקולנוע העממי היידי והישראלי. רסלינג.

אלידע, ע' (2024). העיתונות העברית לנוכח פוגרום 1920-1929. קשר, 61, 57-92.

בלומברג, ש' (2023, 8 בנובמבר). לאט לאט התמונה מתבהרת - זוועה. העין השביעית. <https://www.the7eye.org.il/502287>

גוטמן, י' (2023). מי 'הצד הממלכתי בסיפור הזה': מסר מתון ופרקטיקות רדיקליות במחאה נגד המשבר השלטוני. סוציולוגיה ישראלית, 24(2), 206-217.

גלזר, ה' ומשיח, א' (2023, 2 בנובמבר). מעצרי שווא, פיטורים בנימוקים הזויים: כך נראית הרדיפה של ערביי ישראל. הארץ. <https://www.haaretz.co.il/magazine/2023-11-02/ty-article-magazine/.highlight/0000018b-8be2-db71-a7df-ffefa9330000>

ג'מאל, א' (2020). מבט ביקורתי על לימודי ישראל והנחותיהם האפיסטמולוגיות האונטולוגיות והנורמטיביות. בתוך א' ג'מאל (עורך), הפוליטיקה של הכלה והדרה ביחסי ישראלים ופלסטינים (עמ' 7-16). אוניברסיטת תל אביב.

דיטש, מ', מלר, ר', שפרן-גיטלמן, ע' ושפירא, ע' (2024). ממצאי סקר "חברות ברזל": אוקטובר 2024. המכון למחקרי ביטחון לאומי. <https://www.inss.org.il/he/publication/survey-october-2024/>

הס, ע' (2024, 21 במרץ). גם אחרי חמישה חדשי מלחמה, תושבי עזה והגדה מצדיקים את מתקפת חמאס. הארץ. <https://www.haaretz.co.il/news/politics/2024-03-21/ty-article.premium/0000018e-627b-d541-a78e-fffbde9b0000>

וימן, ג' ווימן, ד' (2024). הלוחמה הפסיכולוגית של החמאס. קשר, 61, 9-29.

ויצטום, ד' (2006). מהדורה מיוחדת: שידורי הטלוויזיה בעתות מצוקה. כתר.

טהון-אשכנזי, ע' ובנבניסטי, ד' (2024). תהליכי החלשת הדמוקרטיה: תמונת מצב בתום מושב החורף של הכנסת - סקירה מס' 1. המכון הישראלי לדמוקרטיה. <https://www.idi.org.il/articles/53512>

טרנר, ו' (2004). התהליך הטקסי: מבנה ואנטי-מבנה (תרגום: נ' רחמיילביץ'). רסלינג.

יבלונקה, ח' (2024, 5 במאי). בין 7 באוקטובר לשואה: אפשר למצוא דמיון, אסור להשוות. וואלה חדשות. <https://news.walla.co.il/item/3661801>

יצחק פישמן, ע' (2014). זיכרון טראומתי קולקטיבי, אמונות עולם ואמפתיה ביחסי יהודים וערבים בישראל [עבודה לשם קבלת תואר דוקטור]. אוניברסיטת חיפה.

כ"ץ, א' ודיין, ד' (1995). אירועים של אמצעי תקשורת: על חווית "לא להיות שם". בתוך ד' כספי (עורך), **תקשורת המונים: זמנים ואסכולות מחקר - מקראה** (עמ' 132-143). האוניברסיטה הפתוחה.

לב-און, א' (2016). **הרשת הלא חברתית? מסגור פייסבוק בעיתונות המרכזית במבצע צוק איתן** (2016). איגוד האינטרנט הישראלי. <https://www.isoc.org.il/research/magazine/non-social-network-framing-facebook-mainstream-press>

ליבס, ת' ובלונדהיים, מ' (2006). ממרתון של אסון לאירוע מדיה: מופע טלוויזיוני: ב-11 בספטמבר 2001 ו-2002. בתוך ת' ליבס ופ' פרוש (עורכים), **כשהאויב נכנס אליי הביתה: טרוו ותקשורת בעידן העכשווי** (תרגום: י' שדה) (עמ' 52-71). הקיבוץ המאוחד.

הלשכה מרכזית לסטטיסטיקה (2023). **פערים בין יהודים לערבים 2020-2021 - נתונים מתוך דוח פני החברה מס' 14**. https://www.cbs.gov.il/he/mediarelease/DocLib/2023/192/33_23_192b.pdf

מוסטפא, מ' וגאנם, א' (2017). הפלסטינים בישראל - בין המדינה לבין המולדת: סקירה של התפתחות המחקר. **מגמות**, נא(2), 143-165.

המכון הישראלי לדמוקרטיה (2024). **עמדות החברה הערבית במהלך מלחמת חרבות ברזל**. <https://www.idi.org.il/media/22422/special-survey-views-of-arab-society-iron-swords-war-data-25dec2023.pdf>

מענית, ח', שמעוני, ר' וחאג' יחיא, ד' (2023, 3 בנובמבר). מספר המעצרים על פרסומים ברשתות מזנק, וגבולות חופש הביטוי אינם ברורים. **הארץ**. <https://www.haaretz.co.il/news/politics/2023-11-03/ty-article/.premium/0000018b-91a5-db71-a7df-fded40b40000>

נאטור, ס' (2015). זיכרון המוות... וזיכרון החיים: על האי-הקבלה בין השואה לנכבה. בתוך ב' בשיר וע' גולדברג (עורכים), **השואה והנכבה: זיכרון, זהות לאומית ושותפות יהודית-ערבית** (עמ' 134-146). הקיבוץ המאוחד.

נאסר, י', עידה, מ', אלדר, ל' וחסון, י' (2024). **מגמות ביחסי יהודים וערבים בישראל בעקבות המלחמה באוקטובר 2023**. האוניברסיטה העברית בירושלים ואקורד. https://www.achord.org.il/_files/ugd/e9f8ab_1bf7d243d0704b60b90f42f70edb235c.pdf

סמוחה, ס' (1996). דמוקרטיה אתנית: ישראל כאב-טיפוס. בתוך פ' גינוסר וא' בראל (עורכים), **צינונות: פולמוס בן זמננו** (עמ' 277-311). אוניברסיטת בן-גוריון.

סמוחה, ס' (2012). ערבים ויהודים במדינה יהודית ודמוקרטית: התנערות רב-צדדית מאחריות ציבורית? בתוך ר' אלמגור, א' ארבל-גנץ וא' כשר (עורכים) **אחריות ציבורית בישראל** (עמ' 527-551). הקיבוץ המאוחד.

פרסיקו, א' (2023, 26 באוקטובר). רייטינג, מלחמה: מהדורות החדשות המרכזיות. **העיניים השביעית**. <https://www.the7eye.org.il/501023>

קון, מ' (2023). מודל היברידי של יחסי יהודים וערבים בישראל. *המרחב הציבורי*, 16, 167-187.
https://drive.google.com/file/d/1VBV2DXcgRH9pGmW1A30fNmmH_Oy3j-UR/view

קוצר, ח' (2013). תיאוריה ומעשה בבנית שלום: המקרה של הכשרת רופאים פלסטינים בישראל. מרכז תמי שטינמץ למחקרי שלום.

רודניצקי, א' (2023). סקר מעמיק בציבור הערבי על רקע המלחמה בין ישראל לחמאס. תוכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי. https://dayan.org/sites/default/files/inline-files/kap-survey-of-arab-citizens_november-2023_heb.pdf

Adomi Leshem, O., & Halperin, E. (2022). Societal beliefs, collective emotions, and the Palestinian Israeli conflict. In Siniver, A. (Ed.), *Routledge companion to the Israeli Palestinian conflict* (pp. 42–58). Routledge.

Al-Haj, M. (2003). Higher education among the Arabs in Israel: Formal policy between empowerment and control. *Higher Education Policy*, 16, 351–368.

Arar, K., & Abu-Asbah, K. (2013). Not just location: Attitudes and functioning of Arab local education administrators in Israel. *International Journal of Educational Management*, 27(1), 54–73.

Arar, K., & Mustafa, M. (2011). Access to higher education for Palestinians in Israel. *Education, Business and Society: Contemporary Middle Eastern Issues*, 4(3), 207–228.

Artrip, R. E., & Debrix, F. (2018). The viral mediation of terror: ISIS, image, implosion. *Critical Studies in Media Communication*, 35(1), 74–88.

Austin, J. L. (2022). Seeing all evil: The global cruelty of digital visibility. *Global Studies Quarterly*, 2(2), ksac001.

Bauer, Y. (2002). *Rethinking the holocaust*. Yale University Press.

Ben-Eliezer, U. (2019). *War over peace: One hundred years of Israel's militaristic nationalism*. University of California Press.

Berezin, M. (2001). Emotions and political identity: Mobilizing affection for the polity. In J. Goodwin, J. M. Jasper & F. Polletta (Eds.), *Passionate politics: Emotions and social movements* (pp. 83–98). University of Chicago Press.

Bligh, A., & Hitman, G. (2018). *National schism and civil integration: Mutual relations between the Israeli central government and the Israeli Arab-Palestinian minority*. Sussex Academic Press.

Blondheim, M., & Liebes, T. (2002). Live television's disaster marathon of September 11 and its subversive potential. *Prometheus*, 20(3), 271–276.

Harel, T. O., Jameson, J. K., & Maoz, I. (2020). The normalization of hatred: Identity, affective polarization, and dehumanization on Facebook in the context of intractable political conflict. *Social media + Society*, 6(2), 2056305120913983.

Hoskins, A., & Shchelin, P. (2023). The war feed: Digital war in plain sight. *American Behavioral Scientist*, 67(3), 449–463.

Hutchison, E., & Bleiker, R. (2017). Emotions, discourse, and power in world politics. *International Studies Review*, 19(3), 501–508.

Jandrić, P. (2022). Postdigital warfare: A plea for dialogue. *Postdigital Science and Education*, 4(2), 201–206.

Karsh, E. (2022). Why Israel's Arabs are its biggest threat. *Middle East Quarterly*, 29(2), 1–16.

Katz, E., & Liebes, T. (2007). 'No more peace!': How disaster, terror and war have upstaged media events. *International Journal of Communication*, 1(1), 10.

Kertcher, C. (2016). *The United Nations and Peacekeeping, 1988–95*. Manchester University Press.

Kertcher, C. (2021). Conditioned integration during security crises: The role of Israeli sports media from 1996 to 2014. *Media, Culture & Society*, 43(1), 66–83.

Keyes, C. L. (2002). The mental health continuum: From languishing to flourishing in life. *Journal of Health and Social Behavior*, 43(2), 207–222.

Koenig, A. (2022). From 'capture to courtroom': Collaboration and the digital documentation of international crimes in Ukraine. *Journal of International Criminal Justice*, 20(4), 829–842.

Lev-On, A., & Uziel, V. (2018). Live, visual, social, and mobile: Media ecology in emergencies and ordinary times. *Online Information Review*, 42(4), 545–558.

Lurie-Pardes, E. (2024, January 12). How to stop another Nakba. *Foreign Policy*, 12. <https://foreignpolicy.com/2024/01/12/gaza-nakba-israel-war-migration-sinai-egypt-united-states/>

Mahajna, S. (2017). Emerging adulthood among Palestinian minority in Israel: The relation between perceived career barriers, future orientation and career decisions. *Educational Studies*, 43(3), 296–311.

Malka, V., Ariel, Y., & Avidar, R. (2015). Fighting, worrying and sharing: Operation 'Protective Edge' as the first WhatsApp war. *Media, War & Conflict*, 8(3), 329–344.

Mattern, J. B. (2014). On being convinced: An emotional epistemology of international relations. *International Theory*, 6(3), 589–594.

Nossek, H. (2008). 'News media'-media events: Terrorist acts as media events. *Communications*, 33, 313–330.

Pinson, H., & Agbaria, A. K. (2015). Neo-liberalism and practices of selection in Arab education in Israel: Between control and empowerment. *Diaspora, Indigenous, and Minority Education*, 9(1), 54–80. <https://doi.org/10.1080/15595692.2014.980805>

Raz-Rotem, M., Desivilya Syna, H., & Maoz, I. (2020). Working together in the context of protracted asymmetric conflict: Israeli Jews and Palestinians in joint medical work teams. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 26(4), 427.

Rekness, E. (2014). The Arab minority in Israel: Reconsidering the “1948 paradigm”. *Israel Studies*, 19(2), 187–217.

Sohlberg, J., Esaiasson, P., & Martinsson, J. (2019). The changing political impact of compassion-evoking pictures: The case of the drowned toddler Alan Kurdi. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 45(13), 2275–2288.

Shehadeh, M. E. (2021). The Arabs in Israel—Hybrid identity of a stateless national collectivity. *Mediterranean Studies*, 29(1), 65–88.

Shrira, A., Bodner, E., & Palgi, Y. (2016). *Mental health continuum short form—adapted* [Database record]. APA PsycTests. <https://doi.org/10.1037/t60417-000>

Terracciano, B. (2023). Accessing to a “truer truth”: Conspiracy and figurative reasoning from Covid-19 to the Russia-Ukraine war. *Media and Communication*, 11(2), 64–75.

Vaccari, C., Chadwick, A., & O’Loughlin, B. (2015). Dual screening the political: Media events, social media, and citizen engagement. *Journal of Communication*, 65(6), 1041–1061.

Valenzuela, S., Puente, S., & Flores, P. M. (2017). Comparing disaster news on Twitter and television: An intermedia agenda-setting perspective. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 61(4), 615–637.

Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359(6380), 1146–1151.

- Walker, M., & Matsu, K. E. (2021). *News consumption across social media in 2021*. Pew Research Center (20). <https://www.pewresearch.org/journalism/2021/09/20/news-consumption-across-social-media-in-2021/>
- Weimann, G., & Weimann-Saks, D. (2024). Coping with Hamas's psychological warfare during the Gaza war. *Studies in Conflict & Terrorism*, 1–20.
- Wahl-Jorgensen, K. (2019). Questioning the ideal of the public sphere: The emotional turn. *Social media + Society*, 5(3), 2056305119852175.
- Wu, M. J., Zhao, K., & Fils-Aime, F. (2022). Response rates of online surveys in published research: A meta-analysis. *Computers in Human Behavior Reports*, 7, 100206.

הדים דיגיטליים: סרטוני חזונוה של שבועה באוקטובר בנימי יהודים וערבים

הדים דיגיטליים: סרטוני חזונוה של שבועה באקטובר בנימי יהודים וערבים

הדים דיגיטליים: סרטוני חזונוה של שבועה באקטובר בנימי יהודים וערבים

הדים דיגיטליים: סרטוני חזונוה של שבועה באקטובר בנימי יהודים וערבים

הדים דיגיטליים: סרטוני חזונוה של שבועה באקטובר בנימי יהודים וערבים